

Herinneringen uit mijn jeugd

door W.J. Kret

Er zijn oogenblikken in het leven, dat sommige voorvallen uit zijn jeugd, iemand helder en klaar voor den geest komen te staan, om later weer, hetzij door zijn dagelijksche bezigheden, of doordat andere gebeurlijkheden zijn aandacht vragen, te verflauwen. Zulke herinneringen had ik een paar dagen voordat ik dit begon te schrijven, toen mij een oud schoolversje in gedachten kwam, hetwelk ik ook onwillekeurig begon te zingen:

Daar komt de lieve lente, de lente komt in 't land
Op, vriendjes, doet de prenten en verfloos aan den kant
Het hobbelpaard op zijde, de poppen in de kast
Nu gaan wij naar de weide, naar 't groene klavergras.

Toen ik het gezongen had, vroeg mijn vrouw wat dat voor een versje was, daar zij het nog nooit van mij gehoord had. Ik vertelde haar toen, dat het een der allereerste versjes was die ik op school leerde. Vanzelf kwam de herinnering aan dien tijd weer bij mij boven, en een paar dagen later nam ik het besluit om eens te probeeren iets er van op te schrijven, niet met het doel om door iedereen gelezen te worden, maar meer om het later eens te kunnen overlezen, wanneer mijn geheugen mij eens in den steek begint te laten.

Het is zeker dat verscheiden dingen, die een twintig of dertig jaar geleden nog vast in mijn geheugen zaten, thans door mij zijn vergeten, zoodat het mij spijt ze niet eerder op schrift te hebben gesteld.

Het houden van een dagboek zooals sommige lui doen is daarom niet te verwerpen. Maar iedereen is daartoe niet altijd in staat, hetzij door gebrek aan tijd, hetzij doordat hij niet in staat is zijn denkbeelden op papier te brengen.

Na eenig nadenken ben ik besloten, het te boek stellen mijner herinneringen te beginnen met den dag dat ik voor 't eerst naar school ging, hoewel mij nog veel dingen voor den geest staan, die ik op zou kunnen schrijven van vóór dien tijd. Maar om te beginnen bij den dag mijner geboorte is mij te kras.

Ik stel mij voor die zaken waar het te pas komt in te lasschen in het verhaal dat nu zal volgen en dat zal beginnen met den dag , dat ik voor 't eerst naar school ging.

Die eerste schoolgang staat mij nog zeer levendig voor den geest. Eerst wil ik nog vertellen dat de school in kwestie was, de school met den bijbel, voor on- en minvermogenden aan de Pieterskerkgracht te Leiden. Er waren in dien tijd drie van die scholen. Een op de Hooigracht voor nòg christelijker onderwijs [school der Christelijk Gereformeerde Gemeente, hoofd G. Mulder] en een aan de Middelstegracht [nr. 119, sedert 8-8-1871; hoofd A.J. de Lange] voor nòg on- en minvermogender leerlingen.

De keuze van deze school door mijn ouders was beïnvloed door een oude baker, geheeten de weduwe Van Ulden. Toen voor mij de tijd was aangebroken in mijn leventje van spelen, afgewisseld door allerlei ondeugd, zooals zeuren, dwingen en grote keelen opzetten, om eens wat andere wijsheid op te doen, was mijn familie juist vermeerderd door de komst van een nieuw zusje [Elisabeth Catharina Maria Kret, geb. 8-7-1884]. Dientengevolge was er in die dagen ook een baker 'over de vloer'. Die baker nu was van een zeer godsdienstig regime, wat bij mijn ouders ook erg in den smaak viel. Het was dus niet te verwonderen dat in die dagen behalve over de nieuwe wereldburgeres ook over mij en mijn aanstaand naar school gaan werd gesproken. Die goede baker moet toen zeer geijverd hebben voor het denkbeeld mij een christelijke opvoeding te geven, en meende dat daarvoor het christelijk onderwijs een eerste vereischte was.

Nu was tevens het bewuste schoolgebouw het naastbij van alle scholen gelegen [de familie woonde toen Herensteeg 33], zoodat dan besloten werd, mede met het oog op de veiligheid bij het naar en van school gaan, dat ik naar de Pieterskerkgracht [nr. 9] zou gaan. Aan de hand van mijn moeder ging ik daar dan op zekeren gedenkwaardigen dag heen. Ik was

natuurlijk voor die gelegenheid extra gewasschen en van een schoon kieltje voorzien. Zoo naderden wij het gebouw [van Ars Aemula Naturae] dat ik wel niet zonder beven zal hebben betreden.

Door een, voor het flinke gebouw lage, maar breede groengeverfde deur kwamen wij in een vestibule. Deze was vierkant en met blauw en witte tegels bevloerd.

Tegenover de deur waardoor wij binnenkwamen bevond zich een openstaande deur waardoor men uitzicht had op een groote binnenplaats, op dat oogenblik vol met joelende en spelende kinderen, want het was voor negenen, en de school nog niet begonnen. Links van ons was een groote dubbele deur die toegang gaf tot een schoolvertrek en rechts van ons een deur die openstond en waardoor men in de kamer van den conciërge keek.

Toen wij daar te midden van binnenkomende kinderen stonden, kwam uit die deur de vrouw van de conciërge, die mijn moeder begroette en een gesprek met haar begon. Waarover het gesprek liep, begreep ik toen niet, temeer daar ik in die voor mij zoo vreemde omgeving toch al overstelpt werd door zoo velerlei indrukken, dat ik oogen en ooren te kort kwam. Het is mij nog zeer duidelijk bijgebleven dat de vloer van de vestibule vol met natte voetstappen was – waarschijnlijk had het geregend – en dat de deuren geelgeverfd en op de kanten ter hoogte van een kinderhand er erg vuil en groezelig uitzagen.

Terwijl mijn moeder met de vrouw in gesprek was, en de school aanging waardoor het gejoel op de binnenplaats wat bedaarde, en er nog maar enkele kinderen ons nu en dan voorbijgingen, kwam er opeens een kleine roodwangige jongen, een hoepel in de hand, binnenstormen en drong zich tegen de vrouw, zijn moeder, aan. Deze had moeite den kleinen spring in 't veld wat te kalmeeren en zeide hem, mij een hand te geven. Daar ik erg verlegen van nature was, en bovendien in zoo'n vreemde omgeving, geloof ik dat ik niet erg toeschietelijk was om die hand te aanvaarden, en denk dat hij ook niet gegeven zal zijn. Maar deze kennismaking met een geheel vreemde jongen van iets minder dan mijn leeftijd is mij lang bijgebleven.

Mijn nieuwe kennis heette Jan de Wekker [Abraham Johannes de Wekker, geb. 11-5-1876, overl. 30-11-1948] en was het zoontje van den conciërge. Die conciërge heb ik echter nooit gezien. Hij overleed kort na mijn komst op school, ik geloof aan de tering, en als ik mij goed herinner, dan liep het gesprek dat vrouw De Wekker dien morgen met mijn moeder had over de ziekte van haar man. Na het overlijden van De Wekker verliet zijn vrouw en zoontje het schoolhuis en sindsdien heb ik ze uit het oog verloren. [Petrus Johannes de Wekker, geb. 6-10-1841, overl. 6-9-1885, tr. 8-7-1874 Emmerentia Noll, geb. 9-12-1844, overl. 3-2-1937] Het gesprek werd gestoord door de komst van een man, gekleed in een vettige vaalzwarte gekleede jas, waarvan de punten naar beneden hingen en die hem bovendien nog te groot leek. De eigenaar van de jas was anders iemand van gezet postuur en rookte een steenen, zoogenaamde kantoorpijp. Nadat mijn moeder hem het doel van haar en mijn komst had medegedeeld, werden wij verzocht hem naar het schoollokaal te volgen. Van dat lokaal merkte ik dien dag niet veel meer op dan een hooge lessenaar waarop een groot zwart boek en een hoeveelheid klein zilvergeld.

Nadat mijn naam daarin was genoteerd werden nog eenige vragen tot mijn moeder gericht, en offerde deze eenig geld, waarop ik voordat ik erop bedacht was alleen stond.

De man met de kantoorpijp nam mij bij de hand, liep op een deur toe die in een glazen wand was aangebracht en opende deze, waardoor ik in een ander lokaal werd geschoven, en met eenige woorden door een onderwijzer in ontvangst werd genomen. Deze gaf mij een plaats op de bank achter in het lokaal, en ziedaar: ik was op school.

Wat ik dien dag op school ondervond, kan ik mij niet meer te binnen brengen, wel mijn komst thuis om twaalf uur. Hollend en dravend kwam ik dien middag thuis. Mijn moeder die mij dien morgen zeer gemist had, kwam mij boven aan de trap tegemoet; een schort dwars over haar rok gebonden, de mouwen opgestroopt; het was dien dag juist waschdag. Mijn vader in de

deur van de huiskamer, waar hij juist een kast dichtsloot; hij zal zijn gewoon spatje genomen hebben.

Natuurlijk was het een gevraag van belang, hoe of ik het gemaakt had en of ik goed geleerd had. Ik had het daarop druk met het vertellen van een geschiedenis die ik dien morgen gehoord had, van Adam en Eva, die geheel, geheel naakt in het paradijs rondliepen.

Of ik nu dat naakte zoo erg uitdrukkelijk deed uitkomen weet ik niet, maar mijn verhaal had een geheel verkeerde uitwerking; mijn moeder werd boos en gebod mijn mond verder te houden en ging naar de pot kijken. Misschien dacht zij toen wel, wat nut er in kan steken, jonge kinderen zulke verhalen te doen, en waaruit tevens blijkt hoe zulke eerste indrukken op kinderen lang kunnen nawerken.

De school

Voordat ik verder ga wil ik eerst eens iets van het schoolgebouw of de school vertellen.

Zooals in 't begin gezegd stond de school, en staat ze nog, hoewel niet meer in denzelfden vorm, op de Pieterskerkgracht. Van buiten was het een mooi gebouw, oorspronkelijk niet voor school bestemd, en zooals blijken zal, er ook niet bijzonder voor geschikt.

De gevel van lichtroode baksteen, met veel zandsteen versieringen, bevatte behalve het jaartal in Romeinsche cijfers twee letterplaten waarop de woorden: Rust baart lust, en Lust met God rust. De stoep van het gebouw was afgesloten met een ijzer hek, waarachter in den gevel twee flinke groote ramen met kleine ruiten. Door de voordeur, waarnaast een lang en smal raampje en een laagzittende zwarte belknop, kwam men in de reeds beschreven vestibule. Boven de deur waardoor men op de binnenplaats kwam, bevond zich een marmeren plaat met opschrift in vergulde letters vermeldend, als ik mij goed herinner, dat Mevrouw de Wed. Kneppelhout dit gebouw voor het christelijk onderwijs beschikbaar had gesteld. Om in het lokaal te komen, waarin ik de eerste jaren onderwijs genoot, volgden wij niet den weg zooals den eerste dag, maar ging deze over de binnenplaats.

Deze binnenplaats was mooi ruim, aan drie zijden door het hooge gebouw der school en aan de vierde kant door een lager gebouw, het gemeentelijk gymnastieklokaal, omgeven. De voet van het gymnastieklokaal had een bekleeding met bloemen en planten, in een smal bedje aangebracht, terwijl de geheele muur met klimop was begroeid. De leslokalen die er juist tegenover lagen hadden hier het uitzicht op.

Over de binnenplaats onzen weg vervolgend met de leslokalen aan onzen linkerhand stieten wij op een uitbouwttje, een soort voorportaalvormend voor het lokaal der laagste klassen. Voorbij dat uitbouwttje gaande kwam men aan en reeks lokalen bij een schilderschool in gebruik. Soms voor schooltijd of in een speeluurtje nieuwsgierig daar binnen kijkend zagen we een heer of dame daar bezig met schilderen.

De binnenplaats bevatte verder nog een pomp, bestemd om onze dorst aan te lesschen en voor het schoonhouden der lokalen. Door het voorportaal, dat ook als garderobe dienst deed en waar, aan twee kapstokken boven elkander, wij onze kleeven hingen betraden wij het lokaal. Ons oog viel dan dadelijk op twee reijen lange, blauwgeschilderde banken. Elke bank bood plaats aan naar ik meen voor negen kinderen. De twee reijen banken vormden in het midden een looppad. Er in zittend zag men door twee ramen voor zich het zooeven genoemde gebouw met klimop begroeid en midden voor het looppad een lessenaar van het model als waarvoor ik den eersten dag was verschenen. Die lessenaars kwamen mij toen buitenmatig hoog voor.

Ter rechterzijde was een grooten glazen wand met aan iederen kant een deur, waarvan één achter in het lokaal zeer zelden werd gebruikt. Deze wand verdeelde de groote zaal waaruit de school bestond in twee lokalen. De onderste rij ruiten was van ondoorzichtig glas. De andere wanden waren groezelig wit, evenals het houtwerk groezelig geel. Tegen den achterwand stond een groote kast voor berging van leermiddelen, terwijl de overblijvende vakken gevuld werden door groote op linnen geplakte landkaarten, bijna onleesbaar door

duizende scheurtjes van ouderdom. Het waren kaarten van de vijf werelddeelen, iets waar we toen nog niet het minste begrip van hadden.

Het andere lokaal, bestemd voor de hoogere klassen, had bijna hetzelfde aanzien. De eene rij banken had het uitzicht door een raam op de binnenplaats, de andere rij keek tegen de dubbele deur, waardoor men binnenkwam. Ter rechterzijde was evenwel de voorgevel met de twee reeds beschreven groote ramen met kleine ruiten.

Tusschen de aan den wand hangende kaarten was er een van Nederland, een zoogenaamde blinde kaart, die wij gebruikten bij het onderwijs in aardrijkskunde, en een groote kaart met de afbeelding van het metrieke stelsel der maten en gewichten met als onderschrift hun oude en nieuwe benamingen.

Deze kaart trok voortdurend mijn aandacht, ook dan wanneer die zich bij de les had te bepalen, zoodat ik daardoor dikwijls straf opliep wegens onoplettendheid.

Des winters wordt elk lokaal verwarmd door een groote kachel in het midden van het lokaal in het looppad geplaatst en met lange pijpen langs het plafond met den schoorsteen in verbinding gebracht. Deze kachels werden uit een oogpunt van zuinigheid eerst zeer laat in het najaar geplaatst. Wanneer er dan van de ouders klachten kwamen over de koude die hun kinderen leden, heette het dat de smid het zoo druk had. Sommige ouders hielden hun kinderen daardoor weleens thuis. Als de winter dus eens onverwacht inviel, zaten wij in een onverwarmd lokaal. Stond hij, dan wordt hij toch eerst bij aanvang van den schooltijd aangemaakt, zoodat het eerste uur het toch altijd koud was.

Het zingen van den psalm of het gezang, waarmede iedere schooltijd aanving, deed dan witte ademwolken uit onzen mond komen.

Na het uur godsdienstonderwijs dat daarop volgde was het dan meestal nog zoo koud dat wij de pen of griffel niet konden hanteeren. Wie in een der hoeken van het lokaal zijn plaats had, leed den geheelen dag van den kou, terwijl degene die aan den kant van het looppad, bij de kachel zat het te kwaad kreeg door de hitte. Het dochtertje van den hoofdonderwijzer die, misschien wel uit vaderlijke overwegingen bij de kachel zat, kreeg het ook eens te warm en begon te huilen. Zij werd door haar vader bij den arm uit de bank genomen en kreeg een flink pak slaag voor de broek, haar toevoegend: 'je reuzels zullen niet smelten.'

Het ventileeren der lokalen geschiede des zomers door het naar beneden schuiven der bovenramen of het openzetten van de deur. Dit geschiede evenwel maar zelden en slechts bij groote warmte. Het openen der ramen geschiede met de stok die dienst deed als aanwijfsstok op de landkaart.

Soms weigerde het raam zich met die stok te laten openen en dan bleef na eenige vergeefsche pogingen de toestand maar zooals die was. Onder de glazen wand die de twee vertrekken scheidde, bevond zich een groot cirkelvormig vloerrooster, waaruit een koude lucht opsteeg, die degeen die er dichtbij zijn zitplaats had onaangenaam aandeed. Toen ik het eens thuis vertelde, beweerde mijn vader dat er van die school, die vroeger als klooster moest gediend hebben, onderaardsche gangen liepen, waarmede die rooster wel in verband kon staan, en die eindigden in de Pieterskerk.

Wat er van waar was weet ik niet, maar reeds toen geloofde ik er niet veel van.

Zooals reeds gezegd, het eene lokaal diende voor de laagste en het andere lokaal voor de hoogste klassen. Er waren zeven jaarklassen, waarvan de drie laagste en de vier hoogste ieder een lokaal hadden. Er waren in elk lokaal achterin nog banken onbezet, die wel dienst deden als kleederberging of als tijdelijk bewaarplaats voor boeken, leien, enz.

De klassen onderling waren alleen gescheiden door het looppad en door de ruimte tusschen twee banken zoo groot, dat er plaats was voor een schoolbord op ezel en voor de beweging van den onderwijzer. Daardoor kon iedere leerling hooren en zien wat er in een andere klas voorviel, wat weer aanleiding tot onoplettendheid gaf.

Zanglessen werden aan de klassen gecombineerd gegeven; dit was evenwel slechts één uur in de week en wel op zaterdag.

Wanneer ik 's-maandags naar school ging, kreeg ik het schoolgeld, twintig cent, in een papiertje mee. Steeds werd door den onderwijzer verzocht dien dag wat vroeger te komen, teneinde met schooltijd gereed te zijn met het ontvangen, maar veel kinderen stoorden zich daar niet aan, zoodat het weleens half tien was eer de school begon. Het geld werd door het hoofd der school in ontvangst genomen aan zijn lessenaar en genoteerd in een vaalzwart boek. Waren er kinderen die het verschuldigde bedrag niet meegebracht hadden, dan werden dezen er in het bijzijn van allen aan herinnerd. Armoede zal er wel dikwijls de schuld van geweest zijn. Ondertusschen vermaakten de kinderen zich op de binnenplaats, totdat zij aangemaand werden hun plaatsen op te zoeken door een krachtig lang aangehouden handgeklap. Dit was altijd de waarschuwing voor het begin van den schooltijd. Onder veel gestommel en klompengeklots waren eindelijk allen gezeten. De hoofdonderwijzer of 'hoogemeester' zooals hij altijd genoemd werd, verscheen in de deur van den tusschenwand, de onderwijzers, juffrouwen en kweekelingen zetten haastig hier en daar enkele kinderen terecht of op hun plaats en posteerden zich met gevouwen handen voor de klas.

De hoogemeester commandeerde krachtig stilte, en gaf een psalm of gezangvers op, om gemeenschappelijk door allen aangeheven te worden. Bijna onmiddellijk daarna zette hij het lied krachtig in, eerst door de onderwijzers en weldra door allen gevolgd.

Het spreekt vanzelf dat vooral de jongste leerlingen de melodie of de woorden niet kenden, noch de beteekenis ervan begrepen. Doch door de gedurige herhalingen en vooral door steeds dezelfde verzen te laten zingen zooals psalm 100 onder anderen, raakten wij er eindelijk mede bekend.

Na het gezang volgde het gebed. Veelal begonnen met de woorden: 'Almachtige God en Vader', was dit voor ons geheel onbegrijpelijk. De politiek werd daarin soms niet vergeten. Behalve de koning en zij die in hoogheid zijn gezeten, werden verwisseling van ministeries daarin herdacht, wat van den kant van het bijzonder onderwijs begrijpelijk was met het oog op de toekenning van subsidies. Ik herinner mij nog heel goed dat er op een morgen gebeden werd voor de behouden overtocht van een nieuwbenoemde gouverneur-generaal van Ned. Indië, ik meen Jhr. Van der Wijck. [jhr. Carel Herman Aart van der Wyck (1840-1914) werd pas in 1893 benoemd. Het zal gaan om mr. C. Pijnacker Hordijk, die bij KB van 20-6-1888 tot G-G benoemd werd; hij vertrok op 25 aug., was in Parijs op 27 aug., ging aan boord van de 'Sumatra' te Marseille op 30 aug. en werd 27-29 sept. feestelijk ontvangen te Batavia]

Na het gebed ging de deur dicht en werd gelijktijdig in ieder lokaal begonnen met het vertellen van iets uit de Bijbelsche geschiedenis. Deze vertellingen werden verduidelijkt met behulp van gekleurde wandplaten.

Die vertellingen waren altijd een attractie voor mij. Zij werden op een bevattelijke wijze gedaan, en de daarbij behorende wandplaten waren ook zeer duidelijk. De geschiedenissen van Adam en Eva, Kaïn en Abel, de offerande van Izak, en van Methusalem, die zoo heel, heel oud werd, waren dan ook voor kinderen zeer interessant. Gedurende dat uurtje stonden de onderwijzers en de kweekelingen stil voor de klas, oplettend of er ook kinderen waren die teekenen van onoplettendheid gaven of met elkander zaten te praten. Slechts zelden moest er een terechtgewezen worden. Den kinderen wordt ook steeds ingeprent zich onder het verhalen zeer eerbiedig te gedragen. De houding van de kinderen in de bank onder het verhalen of andere mondelinge lessen was voorgeschreven: met de handen gevouwen voor zich op de tafel. Nu is deze houding lang achtereen zeer ongemakkelijk; in den zomer begonnen de handen te zweeten en in den winter werden zij blauw van de kou. Toch waren er leerlingen die zich bij den onderwijzer verdienstelijk maakten door met gevouwen handen en de armen gestrekt voor zich, een uur lang onbewegelijk te blijven.

De onderwijzer of meester, zooals hij altijd genoemd werd, die dit opmerkte, schonk dan na afloop der les zoo'n jongen of meisje een goedkeuring, bestaande in een aantekening met

krijt op het schoolbord. Zulke goedkeuringen konden op verschillende manieren verdiend worden, en het aantal werd dan aangewezen door middel van streepjes achter den naam. Zij konden ook weer teniet gedaan worden door afkeuringen, in welk geval er een of meer streepjes werden weggeveegd of zelfs de geheele aantekening.

Het was zoo onderhand tien uur geworden, waarop dan het gewoone onderwijs aanving. Zoover ik mij kan herinneren, werd er onderwijs gegeven in lezen, schrijven, rekenen en aardrijkskunde, hoewel er wel meer op het programma kan gestaan hebben, doch ik heb niet alle klassen op die school doorlopen.

Hoe het onderwijs aan eerstbeginnenden werd gegeven is mij niet bijgebleven. Ik was een teer ventje en moest wegens ziekte dikwijls de lessen verzuimen. Tijdens een lange ongesteldheid was de jaarlijksche verhooging geweest en bij mijn terugkomst op school werd ik weer in dezelfde klas geplaatst en was dus niet overgegaan of verhoogd. Ik maakte toen natuurlijk weer met andere jongens en meisjes kennis. Ik had een lotgenoot in zekere Teunis Boekee. Deze was ook blijven zitten, terwijl er een broertje van hem bij was gekomen, nl. Jan Boekee. [Teunis, geb. Zoeterwoude 8 febr. 1880 als zoon van Dirk Frederik Boekee en Dirkje Beijen; dezen hadden geen zoon Jan, maar een zoon Gerardus, geb. Zoeterwoude 8-5-1881]

Het onderwijs in lezen ging aldus: de onderwijzer schreef een letter op het bord, noemde de klankloze naam, en de geheele klas bromde, zoemde of siste hem na.

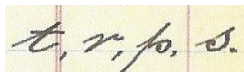
Het leeren van eenvoudige lettersamenvoegingen geschiedde aldus: b.v. het woordje OS.

Aan den eenen kant van het bord werd een groote O en aan den anderen kant een S geteekend. Dan werden die letters voorgesteld als twee jongens die uit wandelen gingen. Door gedurig een letter aan iederen kant bij te schrijven werd de afstand tusschen die twee verkort; eindelijk stonden zij naast elkander en werden door een haaltje vereenigd, wat werd voorgesteld als gaven zij elkander een hand. Op dat oogenblik zei de verteller kwam er een os op die twee aangelopen en schreeuwden die beiden terzelfder tijd OS!!! Dit geheele verhaal werd door ons begeleid met het hardop nazeggen van de letters O! O! O! S! S! S! OS! OS! OS! Een enkele maal werd dit onderwijs ook gegeven met behulp van wandkaarten een ambacht of beroep voorstellende, en dan verhalenderwijze de namen der daarop afgebeelde voorwerpen geleerd te spellen.

Enkele klassen hooger kregen wij leesboekjes. In den letterlijken zin stukgelezen vuile gehavende boekjes. Beginnend met in groote letterdruk de klinkers, medeklinkers enzovoort, kwamen er ook korte verhaaltjes in voor als het volgende: Daar is Piet. Piet gaat naar Kees. Wie is Kees. Kees is een wees, enz. enz. Ik las in plaats van het woordje naar altijd na, daarbij het Leidsche spraakgebruik volgend. Door den onderwijzer op mijn fout gewezen, wat ik zelf ook wel wist, weigerde ik toch halstarrig anders te lezen, meenend het bij het rechte eind te hebben, en dat de fout in het boek zat. Zoo kwam ik reeds vroeg op voor het goed recht van mijn aangeboren taal.

Het schrijven geschiedde op de lei, alleen de hoogste klassen deden het met pen en inkt op papier. Het leeren schrijven geschiedde toen, evenals nu, met het maken van hanepoten en spekhaken, waarvan voorbeelden weer op het bord stonden. Onder de letters waren nog

veel oude vormen als

De lei moest natuurlijk vooraf gelinieerd worden. Daar het leeren rekenen ook op de lei geleerd werd, was hij meestal beschreven en moest dus schoongemaakt worden. Veel leerlingen deden dat wel uit gebrek aan een doos met spons, door hem met de tong af te likken.

Het schrijven met pen en inkt geschiedde in schriften, waar buiten op stond: Christelijke scholen voor on- en minvermogenen, en aan den achterkant de tafels van vermenigvuldiging van 1 tot 10 benevens het rijmpje

Dertig dagen heeft November

April, Juni en September
Februari vier maal zeven
't Schrikkeljaar nog een daarneven
De overige maanden dertig en een

.....

De laatste regel is mij ontschoten. Het papier van die schriften was erg slecht, de inkt eveneens, en de penhouders van de soort 1 cent het stuk. De pennen werden niet eerder vernieuwd voor de oude geheel onbruikbaar waren. Werden zij te slecht om er mee te kunnen schrijven, dan maakten wij ze geheel stuk, daar wij anders geen nieuwe kregen. Een enkele maal mochten wij het werk mee naar huis nemen om het onze ouders te laten zien, als wanneer mijn vader zich altijd ergerde aan het opschrift 'voor on- en minvermogenden', daar twintig cent per week, zoo hij zei, toch niet voor onvermogenden te betalen was.

Ik moet hierbij nog vertellen, dat bij gelegenheid van een schrijffles, terwijl mijn plaats was achter twee meisjes, de zusters Wilhelmina en Margaretha Schreuder, de eene zuster het schrift van den ander bevlekte. [Wilhelmina Hendrica Johanna Schreuder, geb. 19-6-1877, en Margaretha Catharina Schreuder, geb. 1-8-1878, waren kinderen van Matthijs Hendrik Schreuder, boekbinder, Langebrug 81, en Wilhelmina Henderina Johanna Couvée]. Bang voor de straf die daarop stond, spraken wij onderling af, dat ik de schuld op mij zou nemen, wat ik dan ook grootmoedig deed. De straf die ik dan ook ontving was zeer gevoelig, en waarin hij bestond zal ik te gelegener tijd beschrijven.

Het rekenen geschiede uitsluitend op de lei. Een rekenboek werd daarbij bij mijn weten niet gebruikt. De sommen werden op het bord geschreven en besproken en ons werk bij gelegenheid onder een andere les gecorrigeerd.

Behalve het gemeenschappelijk zingen bij het uit en aangaan der school, werd er ook een enkele maal zangles gegeven. Het repertoire bestond uit enkele godsdienstige liedjes, voor de hoogste klassen aangevuld met de volksliederen. Erg uitgebreid was de keuze niet; over vier of vijf liedjes werd soms twee jaar gestudeerd.

Het onderwijs in aardrijkskunde werd gegeven met behulp van de blinde kaart van Nederland; de hoogste klas kreeg daarbij de kaart van Europa. Kwamen de werelddeelen ter sprake, dan werden deze op de in het rond hangende kaarten aangewezen, waarbij de kinderen den onderwijzer met de oogen door het lokaal volgden.

Bij het naderen van het einde van de schooltijd werd door den hoogemeester, door tikken met pen of potlood op de ruit der tusschendeur, aan de onderwijzer in het nevenlokaal daarvan kennis gegeven. Haastig werden dan de schoolbehoeften opgeborgen of ingenomen, de deur opengeschoven, een psalm of gezangvers opgegeven en gezongen, gevolgd door een gebed, en de school ging uit. Was het wat aan den laten kant geworden, dan ging dit alles in vlug tempo; was het gezangvers kort en het gebed eveneens. Was er nog tijd beschikbaar, dan was het vers ook langer en werd het gebed ook meer uitgesponnen. Bij het naar huis gaan volgde er altijd een wedloop onder de jongens naar iedere paal of boom in de buurt van de school.

Bij het beschrijven van de binnenplaats is een zekere gelegenheid vergeten. Zij bestond uit één privaat en één urinoir ten gebruike van alle leerlingen met de onderwijzers inclus. Verlof om er gebruik van te maken werd bijna nooit gegeven, zoodat vele ouders hun kinderen wel thuishregen met iets in hun broekje erbij.

In 't algemeen waren de meeste leerlingen kinderen van behoeftige of mingevoede ouders, hoewel er ook beter gefortuneerde ouders waren, en de school als een soort beter bekend was. De meeste kinderen waren, en vooral in den winter, op klompen, wat bij het aan- en uitgaan der school altijd veel gestommel en geklots gaf, terwijl deze ook meerendeels in het lokaal zelf werden geborgen.

Onder de leerlingen waren ook een broer en een zuster, in dezelfde klas gezeten, Cornelis en Hendrika van Ulden, kleinkinderen van de in het begin genoemde baker. [Cornelis Hermanus van Ulden, geb. 22-10-1877, en Hendrika Cecilia Johanna van Ulden, geb. 20-10-1879, waren kinderen van Marinus Anthoni van Ulden en Johanna Susanna Poelijoe; hij was een zoon van Cornelis Hermanus van Ulden en Johanna de Vink, zodat die J. de Vink de bedoelde baker zal zijn]. Deze ontvingen bovendien nog godsdienstonderwijs van een zoogenaamde doleerende dominé. Nu was deze godsdienstige richting niet de overheerschende van de school, en zij werden daarom door den onderwijzer dan ook zeer duidelijk merkbaar, lang niet vriendelijk aangezien. Dat onderricht viel op een uur van den gewonen schooltijd, en wanneer zij verlof kregen om er naartoe te gaan waren zij verplicht, daar de lange schoolbanken een andere weg niet toelieten, om onder de banken door te kruipen. Dit was altijd het geval wanneer een leerling, in 't midden van de bank gezeten, voor het bord werd geroepen en gaf ook door de speelschheid der andere kinderen veel oponthoud en lawaai. De onderwijzers lieten zoo'n leerling dan ook maar 't liefst met rust en namen liever een van den kant der bank. Dit werd door ons ook opgemerkt, met het gevolg dat de plaatsen aan de einden der banken niet erg in trek waren. Nu was de keuze van een plaats niet altijd aan ons. Er bestond een soort rang naar bekwaamheid, waarbij de meisjes de voorhand hadden. In de voorste bank ter linkerzijde kwam het knapste meisje te zitten en zoo vervolgens tot de domste, dan volgde de knapste jongen en de anderen naar hun bekwaamheid. Nu besloegen de meisjes naar hun aantal niet altijd een geheele bank, zoodat er meestal één bank was met een gedeelte meisjes en de rest jongens. Daar ik ook een enkele maal de eer heb genoten nummer één te zijn, kwam ik dus naast het domste meisje te zitten. Dat meisje, Geertruida van der Ven, herinner ik mij nog heel goed. Zij maakte tegen mij altijd de opmerking dat ik zoo naar mosterd rook.

Nog een ander meisje herinner ik mij uit de laagste klassen; zij heete Jans Kleinhout en werd door ons allen voor niet goed wijs aangezien. Zij was de grootste van ons allen en bepaald ook eenige jaren ouder. Zij was ook erg achterlijk en maakte altijd veel grimassen, zooals gezichten trekken enz. Ik geloof dan ook bepaald, achteraf gezien, dat zij niet wel bij het hoofd was. [Jansje Kleinhout, geb. Haarlem 18-3-1877, dochter van Arie Kleinhout, meesterknecht bij de Leidsche Duinwater-Maatschappij, en Anna van Breero; zij overleed 16-12-1898, Haverzaklaan 13]

Nog moet ik vermelden de drie dochters van den 'hoogemeester': Betsy, Alida en Geertruida. Zij kwamen achtereenvolgend op school, waarna de beide oudsten, na afloop der hoogste klas, als kweekelingen of hulponderwijzeressen bleven. De derde en jongste zat bij mij in de klas en het was deze die door de warme kachel een pak slaag opliep.

Nu iets over de onderwijzers. Het hoofd of hoogemeester heb ik reeds gedeeltelijk geteekend. Zijn kleding was altijd hetzelfde, doch werd door een dito van betere soort verwisseld als hij naar huis ging. Daarbij kwam dan nog een hoogen zijden hoed, terwijl in de school een pet zijn hoofd dekte. Voorts droeg hij een paar zwartleeren pantoffels waar de broekpijpen laag op neerhingen. Zelf gaf hij onderwijs aan de hoogste klas en voerde de administratie en het geheele beheer der school. 's Morgens na het gebed en onder het godsdienstonderwijs was hij meestal onzichtbaar. Hij had iets erg vaderlijks in zijn manier van optreden tegenover ons, doch was over het geheel niet erg bemind, het was een vader waar wij allen bang voor waren.

Wanneer hij onder het lesgeven, terwijl zijn oog het lokaal met de verschillende klassen overzag, bespeurde dat een leerling lastig of ondeugend was, ook al was het in een andere klas, dan noodigde hij den jongen of het meisje uit om uit de bank te komen en legde deze over zijn knie, waarop een duchtig pak slaag met de vlakke hand op zeker lichaamsdeel volgde. Mij is iets dergelijks ook wel overkomen, en kan verzekeren dat de straf nog lang nawerkte.

Het godsdienstonderwijs werd 's morgens, gedurende de afwezigheid van het hoofd, gegeven door den eersten onderwijzer, de heer Van Putten. [Cornelis van der Putte, geb. 26-2-1856 Middelburg, in juni 1899 ontslagen per 1-5-1900, wat volgens de kranten een flinke rel opleverde; hij was ook organist, vermoedelijk bij de Christelijk Gereformeerde Gemeente]. Was de hoofdonderwijzer niet erg bemind, meester Van Putten werd door ons allen gehaat. Hij droeg altijd een stijve ronde hoed achterover op het hoofd. Zijn liefde voor een steenen pijp had hij in nog sterkere mate met het hoofd gemeen.

Nooit was hij tegen ons eens vriendelijk of leefde met zijn leerlingen mee. Wij waren nog meer bevreesd om door hem gestraft te worden, dan voor den 'hoogemeester'. Zijn voornaamste straf die hij voor elk vergrijp uitdeelde waren zoogenaamde muilperen en oorvijgen. De straf die ik nog wel onschuldig ontving, bij de gelegenheid dat de eene zuster Schreuder het schrift van den andere bevlekte, bestond ook in eenige van die muilperen, welke zoo hevig aankwamen, dat de ring aan zijn vinger hem in het vleesch drong en de hand daardoor bloede. Met behulp van kweekelingen, waaronder de dochters van het hoofd, gaf deze, en meester Van Putten, elk les aan twee verschillende klassen.

Als eerste onderwijzer in het lokaal der laagste klassen fungeerde meester Staal. Deze, nog tamelijk jong, was netjes in het zwart gekleed. Hij gaf het godsdienstonderwijs in zijn lokaal en was een prettige verteller. Over 't algemeen konden wij met hem het beste opschieten van alle onderwijzers, en toen hij na eenige jaren de school verliet, wegens een benoeming tot hoofd eener dergelijke school te Aalten, werd zijn vertrek door allen betreurd. [Johannes Staal, geb. Kapelle 11-11-1857, werd volgens het Leidsch Dagblad van 20-8-1889 tot hoofd der Chr. school te Aalten benoemd]

Eindelijk was er nog een onderwijzeres, juffrouw Brittijn. Deze was een stuursche verschijning met rood haar, meestal gekleed in lichtbruine japon, gelige mantel en dito hoed met lange veer. Zij is zeer lang op die school geweest. [Wilhelmina Elisabeth Brittijn, geb. 14-11-1868 te Leiden als dochter van Pieter Brittijn en Betje Kret(!); zij overleed ongehuwd 25-1-1937]. Dan was er nog een juffrouw Ida, een aardig meisje, denkelijk kweekelinge, en nog een kweekeling, zekere mijnheer Vroom [Antonie Vroom, geb. Leiden 15-10-1864].

Eens per jaar was de groote dag der verhooging. Wij voorspelden elkander reeds van te voren, wie verhoogd zou worden en wie zou blijven zitten. Dit kwam nu niet altijd uit, gelukkig. Wanneer wij zoover gevorderd waren dat wij van het lokaal der laagste naar dat der hoogste klassen zouden overgaan, dan ging de verhooging als volgt. De 'hoogemeester' plaatste zich in de meergenoemde tusschendeur, met de lijst der namen van de leerlingen die bevorderd waren. Die namen werden afgelezen naar rangorde van bekwaamheid. Bij zoo'n gelegenheid kwam het eens uit, dat wij het met onze voorspellingen niet altijd bij het rechte eind hadden, want mij was blijven zitten voorspeld, en zelf had ik er een heimelijke vrees voor, doch ziet, als nummer twee werd ik afgeroepen. Ik pakte mijn lei, sponzendoo's en etcetera bij elkander en stapte den hoogemeester voorbij naar het nieuwe lokaal, waarnaar wij altijd zoo nieuwsgierig waren geweest en dat wij nooit betraden dan 's maandags om het schoolgeld te betalen.

Nummer één van mijn klas was Willem Stafleu [Willem Fredrik, geb. Leiden 20 maart 1880 als zoon van Willem Fredrik Stafleu en Gerritje Hageman], tusschentijs op school gekomen en als nummer twee naast mij geplaatst. Bij de verhooging draaide deze verhouding om, en is steeds zoo gebleven. Ik had mijn plaats als de knapste voorgoed verloren.

Nu moet ik iets van de vacantes vertellen. Zij gingen vooraf met een toespraak en gebed, waarin de hoop werd uitgesproken, elkander bij het begin der lessen weer gezond terug te mogen zien.

Als huiswerk namen wij de lei mede, waarop vooraf aan eene zijde de opgaven waren geschreven, om aan de andere kant uit te werken. Die opgaven bestonden in enkele sommen. In de lagere klassen moest daarbij een psalm of gezangvers geleerd worden; in de hoogere klassen bovendien een of ander hoofdstuk uit den bijbel, meestal toepasselijk op

den tijd waarin de vakantie viel. Zoo moest ik bij gelegenheid eener Paaschvacantie, Lucas 2 van buiten leeren.

Bij onze terugkomst op school was deze merkbaar eens goed schoongemaakt, de kachel weggenomen, en soms een schoolbord van een nieuw verfje voorzien. Deze borden, kromgetrokken en met naden, waren soms zoo glad, dat er niet op geschreven kon worden, waarop dan dikwijls geprobeerd werd of de achterkant ook beter beschrijfbaar was.

De vacaties werden soms door mijn moeder benut om haar familie te Nieuwaal bij Zaltbommel eens op te zoeken, waarbij ik haar dan met mijn broer en zusjes vergezelde. Ik was al heel jong, nog voordat ik naar school ging in de gelegenheid geweest deze reis te maken, en nog wel zoo'n groote reis.

Nadat er soms al maanden tevoren over gesproken was, werd den avond tevoren het een en ander voor de reis gereed gemaakt. Een groote groen trijp valies kwam dan ook voor den dag. Dat gaf dan al een groote vreugd. 's Morgens in het donker stonden wij dan al op, en waren zeker wel een uur te vroeg gereed voor vertrek. Mijn vader, die meest alleen achterbleef, kreeg dan verschillende aanwijzingen voor zijn middagmaal en bracht ons naar het station, voor den eerste trein richting Rotterdam. Die treinreis was voor ons al een heele attractie. Eens deden wij de reis in gezelschap van een juffrouw De Groot met drie kinderen, die kennis van mijn moeder was en familie te Tiel ging bezoeken.

Te Rotterdam stapten wij meestal in de tram, omdat wij bang waren de boot, waarmede onze reis moest vervolgd worden, vertrokken te vinden. Wij kwamen evenwel meestal te vroeg en verveelden ons soms geducht door het lange wachten. Het gebeurde ook wel dat het vertrek van de boot vertraagd werd door een zware mist, om dan eindelijk nadat het wat opklaarde van wal te steken en langzaam varende onder voortdurend gebel en geblaas van de stoomfluit zijn reis te aanvaarden. Er was aan die rivierkant anders heel wat te zien: het gewirwar van rijtuigen, sleeperswagens en trams, waar tusschendoor handkarren, sjouwerlieden en gewone voetgangers.

Verder het lossen en laden van booten, voor en achter ons aan de kade gemeerd, en dan de rivier zelf met zijn ontelbare booten en schepen, blazend en fluitend, af en aan varende onder de brug die de rivier overspant door, waarbij het soms geleet of ze er niet onderdoor zouden kunnen zonder gevaar te loopen een stuk van hun mast of schoorsteen te verliezen.

Zo'n bootreis is vol afwisseling. Nu eens aan dezen, dan aan geenen kant aanleggend om vrachtgoed of passagiers te ontschepen of op te nemen of een langen laag op het water liggende rijnaak inhalend en voorbij varende, waarbij het geleet of deze geheel stil lag, of een andere boot of schip tegemoet varende, en onder het passeeren met bel of stoomfluit groetend.

Na een mooi gezicht op een stad als Gorichem of Dordrecht, dan weer niets anders dan aan weerszijden een hoogen dijk waarboven de spits van een torentje, de kruin van een boom of het dak van een eenzaam staand huis uitsteekt. Na een lange reis, die ondanks dat alles ons geduld op de proef stelde, naderden wij toch eindelijk de plaats onzer bestemming.

Reeds lang tevoren had mijn moeder de conducteur van de boot al verzocht, haar toch vooral te waarschuwen om niet te ver te varen. Eindelijk kwamen enkele bekende plaatsen in het gezicht en werd ons een torentje als van de kerk van Nieuwaal aangewezen. Door de knecht van de boot werd dan een vlagje in den mast geheschen als sein voor den veerman om passagiers af te komen halen.

Deze stak van wal, de boot verminderde haar vaart en de machines staakten een oogenblik hun gestamp, waardoor dan een ongewone stilte intrad.

Een stuk van de leuning der boot werd weggenomen en een trap langs haar zijde neergelaten tot aan het bootje van den veerman, die een hem inmiddels toegeworpen touw had vastgegrepen en nu een eindje met de groote boot mee voer.

De conducteur riep met vervaarlijke stem langs de trap naar de kajuit beneden: 'Nieuwaal', wat wel meestal niet noodig was, daar wij bijna altijd de eenige passagiers voor die plaats waren en reeds lang tevooren met onze bagage in den hand gereed aan het dek stonden. Wij toonden onze reisbiljetten aan den dekknecht die er een coupon afscheurde en stapten met de hulp van deze en den veerman langs den trap naar beneden in het kleine bootje. Onder het geroep: 'Klaarrrr' werd het touw losgegooid, eenige slagen op de bel, en reeds zagen we, nu zoo laag op het water, de in onze oogen reuzenboot met zijn groote schepraderen opzijde, zijn weg vervolgen. De veerman werdt door mijn moeder als eerste oude bekende begroet, en bij aankomst aan den wal werd langs een trap in de basaltsteenen van den dijk naar boven geklommen, waar wij iemand van onze familie vonden die ons af kwam halen. Deze reis is verscheidene malen door mij gedaan, zoodat alles wat daarbij voorviel mij spoedig gemeenzaam begon te worden.

Om weer tot de school terug te keeren: er kwam een tijd dat ik haar niet meer alleen bezocht, doch in gezelschap van mijn broer. Ik betaalde nu voortaan als zijnde de oudste, des maandags het schoolgeld voor ons beiden, n.l. 35 cts.

Dit duurde niet heel lang of mijn ouders begonnen erover te spreken mij van de school te nemen, en voortaan te doen op een pas gebouwde gemeenteschool, ook niet ver van ons huis gelegen.

Het schoolgeld begon hun in die tijd te zwaar te worden. Er werd reeds over gesproken, dat wanneer mijn oudste zuster ook op die school zou komen, het schoolgeld een halve gulden per week zou gaan bedragen. Buren en kennissen roemden ook het onderwijs op de gemeentescholen boven dat op dat de school waar ik was, zoodat besloten werd dat ik de nieuwe school aan de Langebrug zou gaan bezoeken. [In 1888 was aan de Langebrug (nr. 62) de openbare lagere school der 3e klasse nr. 4 gebouwd]

Hoe mijn opini daaromtrent was, kwam in geen aanmerking, zooals begrijpelijk is. Het nieuwe trekt echter altijd aan en ik geloof dat ik met deze verandering wel in mijn schik was. Nadat mijn toelating op mijn nieuwe school was verkregen, werd ik eenvoudig van de oude thuis gehouden. De hoofdonderwijzer zal denkelijk wel schriftelijk de reden van mijn niet meer verschijnen zijn medegedeeld, want op een goeden dag kwam hij bij ons aan huis, en had er eerst in het kamertje beneden, en later in de gang een gesprek met mijn vader plaats. Ik geloof dan mijnheer Uitenbroek mijn vader niet meer of minder voorspelde dat hij zijn kind nu zoo goed als aan satan zelf overleverde, en ik daardoor nu voor eeuwig naar ziel en lichaam verloren zou gaan.

Heerlen, 25 februari 1917

[in potlood later toegevoegd:

W.J. Kret

Geboren 23 september 1879 te Leiden]

[Hieraan in potlood toegevoegd door B.A. Hartevelt, bibliothecaris van het Gemeentearchief Leiden: Overleden 18 september 1967]